

International Conference on "the Third Millennium and Humanities"

May 11, 2016

کنفرانس بین المللی هزاره سوم و علوم انسانی

تبیین رعایت حدود وکالت از سوی وکیل در فقه و نظام حقوقی ایران

دکتر ایوب احمد پور، زهرا احمدی نژاد^۲

۱. استادیار دانشکده حقوق و الهیات دانشگاه شهید باهنر کرمان

۲. دانشجوی کارشناسی ارشد حقوق خصوصی دانشگاه شهید باهنر کرمان

Ahmadi.uni89@gmail.com

خلاصه

با انعقاد عقد وکالت، وکیل وظایفی را عهده دار میشود که از جمله مهم ترین آنها رعایت حدود وکالت از جانب وی می باشد. روشن ساختن دامنه اختیارات وکیل و بیان معیاری جهت تبیین محدوده ی این اختیارات از جمله اهداف این پژوهش است. روش این تحقیق تحلیلی و توصیفی است و براساس مطالعات کتابخانه ای صورت پذیرفته است. از آنجا که پر رنگ شدن عدالت در جامعه و در جریان دادرسی هدف حرفه وکالت است و امروزه به یکی از اصلی ترین معیارهای سنجش عدالت دستگاه قضایی تبدیل شده امید آن میرود که بتوان با تبیین حدود اختیارات وکیل گام موثری را در این راستا برداشت.

کلمات کلیدی: وکالت، وکیل، موکل، اختیارات

۱. مقدمه

حرفه وکالت که نهادی بسیار قدیمی است همواره یکی از مهم ترین مشاغل در جامعه محسوب می گردد؛ چرا که هدف آن احقاق حق و ابطال باطل می باشد. در اصل ۳۵ قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران به لزوم داشتن وکیل در دعاوی اشاره شده است که این مهم ناشی از جایگاه والای وکالت در جهت تحقق عدالت اجتماعی و احقاق حقوق افراد است. زمانی که فرد برای حل مشکل پیش آمده تصمیم به مراجعه به وکیل می گیرد، علت این امر را می توان در نداشتن وقت و به ویژه نداشتن مهارت کافی برای رسیدن به حق خود، جست و جو کرد. از این رو آگاهی از وظایفی که با انعقاد عقد وکالت میان وکیل و موکل، بر عهده وکیل قرار می گیرد، ضروری می نماید. از جمله مهم ترین وظایف محوله بر دوش وکیل می توان به اجرای مورد وکالت، رعایت مصلحت موکل، عدم تجاوز از حدود اختیارات، حفاظت از اموال موکل و... اشاره کرد. در این میان قصد داریم تا به رعایت حدود وکالت از جانب وکیل به عنوان یکی از وظایف وی پردازیم. این وظیفه، وظیفه ای قانونی است؛ به بیان دیگر از آنجا که تعهدات قانونی، الزاماتی هستند که براساس قانون برای افراد ایجاد می گردند، الزامات وکیل دادگستری نیز ناشی از قوانین و قواعد عمومی (به طور عام، نظیر قانون مدنی و آیین دادرسی مدنی) و قوانین و آیین نامه های وکالت (به طور خاص) می باشد. با مطالعه ی این قوانین در می یابیم که وکیل بایستی در راستای اجرای مورد وکالت، حدود اختیارات تفویضی را رعایت کند و با رعایت این حدود، مصالح موکل را بر منافع خود ترجیح دهد. دامنه ی اختیارات وکیل، مواردی را شامل می شود که صراحتاً در وکالت نامه قید گردیده و یا بر حسب قرائن و عرف جزء اختیارات وکیل محسوب می شود. در این نوشتار، پس از بیان معیار تشخیص دامنه ی اختیارات وکیل به تبیین آن در فقه و نظام حقوقی ایران می پردازیم.

International Conference on "the Third Millennium and Humanities"

May 11, 2016

کنفرانس بین المللی هزاره سوم و علوم انسانی

۲. معیار تشخیص دامنه اختیارات وکیل

ماده ۶۶۷ قانون مدنی مقرر می دارد: ((وکیل باید در تصرفات و اقدامات خود، مصلحت موکل را مراعات نماید و از آنچه موکل بالصراحه به او اختیار داده است یا بر حسب قرائن و عرف و عادت داخل در اختیار او است تجاوز نکند.)) قسمت اخیر ماده، مکلف بودن وکیل به رعایت حدود و کالت را بیان می دارد. توجه به این ماده گویای این حقیقت است که دامنه ی اختیارات وکیل علاوه بر آنچه در وکالتنامه صراحتاً قید شده، آنچه بر حسب عرف و عادت و قرائن جزء اختیارات تفویضی تلقی می شود را نیز در بردارد. با این بیان، معیارهای تحدید دامنه ی اختیارات عبارتند از:

الف) مفاد قرارداد و کالت که به گونه ای صراحت یا ظهور گستره ی وکالت را تعیین می کنند.

ب) قرائن مقامی یا مقالی که اذن در تصرف از آن فهمیده می شود.

ج) شهادت عرف بر وسعت یا محدودیت گستره ی وکالت

توجه به ماده ۶۷۱ قانون مدنی که مقرر می دارد: ((وکالت در هر امری مستلزم وکالت در لوازم و مقدمات آن نیز هست مگر تصریح به عدم وکالت باشد.)) بیانگر این موضوع است که با توجه به قاعده ی فقهی ((اذن در شیء، اذن در لوازم آن نیز هست))، علاوه بر معیارهای ذکر شده برای تحدید دامنه ی اختیارات باید این قاعده را نیز از جمله ی معیارها محسوب کرد.

۳. ضمانت اجرای عدم رعایت حدود وکالت

ماده ۶۶۳ قانون مدنی مقرر می دارد: ((وکیل نمی تواند عملی را که از حدود وکالت او خارج است، انجام دهد.))

پیرامون این ماده باید گفت: حدود جمع حد می باشد؛ این واژه معانی مختلفی دارد که می توان به این موارد اشاره کرد: حائل میان دو چیز، کناره و انتهای چیزی، مطلق مجازات، مجازات خاصی که میزان آن از جانب شرع تعیین شده است و ...^۲ در اینجا منظور از حدود، قلمرو و دامنه ی اختیارات وکیل می باشد که موکل آن را تعیین کرده است. ذکر این نکته نیز ضروری است که منظور از حدود وکالت، لوازم و مقدمات آن نیز می باشد.

بر طبق ماده ۶۷۴ قانون مدنی موکل در مورد آنچه که وکیل خارج از حدود وکالت انجام داده است هیچ گونه تعهدی نخواهد داشت مگر آنکه اعمال فضولی وکیل را صراحتاً یا ضمناً اجازه کند. آنچه از مفاد این ماده استنباط می شود این است که ضمانت اجرای خروج وکیل از حدود وکالت، فضولی تلقی شدن این عمل می باشد. در ماده ۱۰۷۳ قانون مدنی این ضمانت اجرا بیان گردیده است که حکم آن در همه موارد جریان می یابد. این ماده مقرر می دارد:

((اگر وکیل از آنچه که موکل راجع به شخص یا مهر یا خصوصیات دیگر معین کرده است تخلف کند، صحت عقد متوقف بر تنفیذ موکل خواهد بود.)) در ماده ۳۵ قانون آیین دادرسی مدنی نیز به دامنه ی وکالت وکیل اشاره شده است. این ماده بسیار حائز اهمیت است بگونه ای که در ذیل وکالتنامه و قرارداد چایی کانون و کلا قید گردیده است.

^۱ لطفی، ۱ (۱۳۹۰) "سلسله مباحث فقهی - حقوقی عقد وکالت" ص ۱۴۱

^۲ بهرامی، ب (۱۳۸۳) "وکالت" ص ۱۰۵

International Conference on "the Third Millennium and Humanities"

May 11, 2016

کنفرانس بین المللی هزاره سوم و علوم انسانی

بنابراین ضمانت اجرای اعمال خارج از حدود اختیار وکیل، فصولی تلقی شدن این اقدامات خواهد بود و عمل وی عملی غیر نافذ محسوب می گردد که صحت آن موقوف به اجازه موکل خواهد بود و در صورت رد از جانب موکل، عمل حقوقی انجام شده باطل میشود. اقدام خارج از حدود وکالت موجب می شود که دیگر وکیل سمت نمایندگی از جانب موکل نداشته باشد و اقدام وی در جهت نفع و یا ضرر موکل فاقد اثر حقوقی باشد. با بررسی دیدگاه های حقوقدانان و فقها در می یابیم که نتیجه ی حاصل در ماده ۱۰۷۳ مورد پذیرش آن ها نیز می باشد. در اینجا دیدگاه دکتر کاتوزیان مطرح می گردد؛ ایشان بر این عقیده هستند که چنانچه وکیل از حدود اذن و اختیاراتی که قانون گذار یا موکل به وی داده است، تجاوز کند، عمل وی فصولی خواهد بود و در برابر اصیل، مسئول زیان های ناشی از اقدام خود سرانه خواهد بود و عمل حقوقی انجام شده نیز برای اصیل الزامی به وجود نمی آورد. در اینجا به بیان دیدگاه فقها در این موضوع می پردازیم.

۴. دیدگاه فقها

مشخص شدن دامنه ی وکالت از جانب موکل به این معنا است که وی نمی خواهد وکیل از مرز تعیین شده فراتر رود، چنانچه در وکالت مقید این گونه است. در اینجا قصد داریم تا دیدگاه فقها را بیان کنیم.

شهید ثانی در فرضی که وکالت به صورت مطلق باشد این گونه بیان می دارند: وکیل در فروش مال نمی تواند موضوع وکالت را کمتر از قیمت بازار بفروشد مگر این که میزان کاستی قیمتی که کالا را به فروش می رساند با قیمت بازار چندان قابل اعتنا نباشد؛^۴ فروش مال به قیمت پایین تر از قیمت متعارف عدم رعایت حدود وکالت و دامنه ی اختیارات تفویضی است.

در خصوص محدوده ی اقدام وکیل، محقق حلی در شرایع الاسلام بیان می دارد که وکیل باید در تصرفات خود نسبت به آنچه اذن داده شده است بسته کند. هم چنین بر آنچه که اوضاع و احوال و عرف و عادت به آن دلالت دارد اقدام کند؛ پس اگر موکل امر به بیع کالایی بدهد در قبال یک دینار و وکیل آن را به دو دینار بفروشد، بیع صحیح می باشد. هم چنین اگر آن را به یک دینار نقدا بفروشد بیع صحیح است و اگر بر عکس، چنانچه موکل دستور فروش نقدی را بدهد، و وکیل آن را به نسیه بفروشد، بیع صحیح نخواهد بود.^۵

محمد عبده بروجردی نیز بر این عقیده هستند که وکیل دعاوی نایستی از حدود اختیاراتی که از طرف موکل به او داده شده است تجاوز کند.^۶ از این رو حتی اگر وکالت به صورت مطلق هم باشد وکیل در دفاع حق اقرار و صلح را نخواهد داشت و نمی تواند به ضرر موکل اقدام کند مگر در صورتی که اجازه ی اقرار بالخصوص به وی داده شده باشد و قائل به این مطلب باشیم که وکالت در اقرار صحیح می باشد.^۷

^۳ کاتوزیان، ن (۱۳۶۴) " حقوق مدنی، جلد ۳" ص ۱۹۷

^۴ مکی عاملی، ز (۱۹۸۳) " الروضه البهیة فی شرح اللمعه الدمشقیة "

^۵ یزدی، ا (۱۳۸۴) " ترجمه شرایع الاسلام" ص ۳۷۷

^۶ بروجردی، م (۱۳۸۳) " کلیات حقوق اسلامی" ص ۱۹۹

^۷ حجازی، م (۱۳۹۳) " تعهدات وکیل و موکل" ص ۴۹

International Conference on "the Third Millennium and Humanities"

May 11, 2016

کنفرانس بین المللی هزاره سوم و علوم انسانی

علامه حلی معتقدند که اطلاق وکالت در بیع، مقتضای فروش مال به ثمن نقد و البته رایج شهر و متعارف است.^۸ ملاحظه می گردد که نظر ایشان با نظر دیگر فقها دارای شباهت می باشد. ایشان در فرضی که وکیل برای فروش مال با دو مشتری روبرو است که یکی قیمت متعارف و دیگری قیمتی بیش از قیمت متعارف را می پردازد بیان می دارند که وکیل نمی تواند مال را به ثمن متعارف بفروشد بلکه باید مال را به کسی که قیمت بیشتری را می پردازد بدهد.

صاحب جواهر نیز نظر مشابهی را مرقوم می دارند؛ به عقیده ی این فقیه، وکیل حق ندارد از آنچه موکل به او اختیار داده و آنچه از قرائن مقامی و مقالی داخل در قلمرو اختیاراتش است تجاوز نماید و اطلاق در فروش یا خریدن، اقتضای بیع به ثمن المثل و نقد بلد را دارد و این که حال بفروشد و نه نسیه و معامله را با کالای سالم و بدون عیب انجام دهد؛ عدم رعایت موارد مذکور موجب می گردد تا بیع صحیح نباشد.، در واقع خروج از دامنه ی اختیارات، فضولی بودن معامله و در نتیجه غیر نافذ بودن آن را در پی دارد و در صورت تنفیذ از جانب موکل اعتبار خواهد داشت.^۹

۵. عدم تجاوز از حدود اختیارات در نظام حقوقی فرانسه

نظام حقوقی فرانسه یکی از قدیمی ترین نظام های حقوقی می باشد که قوانین آن بر قوانین ایران تاثیر فراوانی گذاشته است. حرفه ی وکالت نیز در این نظام حقوقی بسیار حائز اهمیت می باشد. در کشور فرانسه نیز با انعقاد عقد وکالت میان طرفین، وظایفی بر عهده ی وکیل و موکل قرار می گیرد. در اینجا قصد داریم تا در مقام تطبیق به تبیین ((رعایت حدود وکالت و عدم تجاوز از دامنه ی اختیارات تفویضی)) در نظام حقوقی فرانسه بپردازیم. بر طبق بند ۳ ماده ۶ آیین نامه ی داخلی هماهنگ شده کانون های وکلای فرانسه وکیل بایستی قرارداد کتبی که طبیعت و دامنه ی فعالیتش را معلوم می سازد و شرایط و چگونگی آن و نحوه ی پرداخت حق الزحمه را مشخص نماید و به امضای موکل برساند و هر وکالتی که به وکیل دادگستری داده می شود باید کتبی و همراه با نام و خصوصیات موکل و ذکر موضوع باشد. از سوی دیگر ماده ۴ بند ۳ آیین نامه که حدود دخالت وکیل را بیان می دارد، مقرر می دارد که وکیل دادگستری می تواند در سایر دعاوی موکلین خود بدون کسب موافقت آن ها دخالت کند مشروط بر این که این دعاوی با هم تعارض نداشته باشند و به استقلال او لطمه نزنند و به اسرار حرفه ای آسیبی وارد نسازند. همه ی این موارد گویای این حقیقت هستند که مشخص بودن دامنه و قلمرو حرفه ی وکالت از جهت حفظ حقوق موکل و احقاق حق وی و تحقق آرمان عدالت می باشد که بسیار امر حائز اهمیتی است.

۶. تفاوت میان رعایت دامنه ی وکالت با رعایت مصلحت موکل

همانگونه که قبلاً ذکر گردید رعایت حدود وکالت و عدم تجاوز از حدود اختیارات تفویضی و نیز رعایت مصلحت موکل در زمره ی وظایف و تعهداتی هستند که با انعقاد عقد وکالت بر عهده ی وکیل قرار می گیرند. در خصوص رعایت مصلحت موکل باید گفت بر اساس قواعد عمومی، اذن موکل محدود به رعایت حدود وکالت و مصلحت وی است. زمانی که در مواد قانونی از جمله ماده ۶۶۷ قانون مدنی بر رعایت مصلحت موکل تاکید می گردد، مقصود این است که وکیل بایستی اقدامات خود را به گونه ای انجام دهد که به سود موکل باشد؛ خواه این حفظ سود به معنای حفاظت و صیانت از جان و مالش

^۸حلی، ع (۱۴۱۳) " قواعد الاحکام " ص ۳۴۹

^۹نجفی، م (۱۳۴۹ ه.ق) " جواهر الکلام " جلد ۲۷، ص ۴۳۷

International Conference on "the Third Millennium and Humanities"

May 11, 2016

کنفرانس بین المللی هزاره سوم و علوم انسانی

Center of
Development of
Modern Training
Institute

مصلحت است با این توضیح که وکیل نمی تواند با تکیه بر اطلاق وکالت نامه اعمالی را انجام دهد که مصلحت موکل رعایت نگردد به عنوان مثال زمانی که

موضوع وکالت اعطایی از جانب موکل انجام معامله و انتقال مال به هر کس و به هر قیمتی می باشد، در این جا وکیل نیابستی به صرف اطلاق وکالت نامه، مورد معامله را با قیمت بسیار کم بفروشد چرا که این عمل با مصلحت موکل در تضاد است.

در پاسخ گویی به این سوال که تفاوت عدم رعایت مصلحت موکل با خروج از حدود وکالت چیست باید گفت که تفاوت این دو در ضمانت اجرایشان می باشد؛ در عدم رعایت مصلحت موکل از جانب وکیل، عمل وکیل در حدود اختیارات محوله از جانب موکل به وی می باشد اما وکیل مصلحت موکل را

رعایت نکرده است و اقدام خلاف مصلحت تقصیر محسوب می گردد و در صورت ورود ضرر از جانب وکیل، وی بایستی به جبران خسارت پردازد. در واقع چنانچه وکیل معامله ای را بدون رعایت مصلحت موکل انجام دهد این معامله صحیح است و نافذ می باشد ولی وکیل باید ضررهای موکل را جبران نماید. در این مورد می توان ماده ۳۶۶ قانون تجارت را مورد توجه قرار داد که مقرر می دارد: ((اگر حق العمل کار بدون رضایت آمر مالی را به نسیه بفروشد یا پیش قسطی دهد، ضررهای ناشیه از آن متوجه خود او خواهد بود. معذکک، فروش به نسیه داخل عرف تجارتهی محل باشد، حق العمل کار ماذون به آن محسوب می شود، مگر در صورت دستور مخالفت آمر)).

ماده فوق که به بیان روابط میان حق العمل کار و آمر می پردازد در رابطه ی میان وکیل و موکل به وحدت ملاک در خصوص عدم رعایت مصلحت موکل، قابلیت اجرایی می تواند داشته باشد.^{۱۰}

در مورد اقدام خارج از حدود وکالت، باید گفت که وکیل سمت نمایندگی ندارد و موکل با طرف قرارداد رابطه ی حقوقی پیدا نمی کند و چنین اقدامی از جانب وکیل موجب فضولی بودن عمل حقوقی خواهد بود. ماده ۶۷۴ قانون مدنی مقرر می دارد: ((موکل باید تمام تعهداتی را که وکیل در حدود وکالت خود کرده است انجام دهد. در مورد آنچه که در خارج از حدود وکالت انجام داده شده است، موکل هیچ گونه تعهد نخواهد داشت، مگر این که اعمال فضولی وکیل را صراحتاً یا ضمناً اجازه کند.)) بنابر این ماده و آنچه ذکر گردید، در خصوص اقدام خارج از حدود وکالت با ضمانت اجرای فضولی بودن اقدام و غیر نافذ بودن عمل انجام شده روبرو هستیم که صحت آن موقوف به اجازه ی موکل خواهد بود و نتیجه ی بطلان در صورت رد از جانب موکل را در پی خواهد داشت.

۷. نتیجه گیری

با توجه به آنچه ذکر گردید این نتیجه حاصل می آید: حرفه ی وکالت که جزو حائز اهمیت ترین مشاغل محسوب می گردد وظایفی را بر دوش وکیل قرار می دهد که این وظایف با انعقاد عقد وکالت ظهور پیدا می کنند. عدم تجاوز از حدود اختیارات تفویضی یکی از این وظایف می باشد؛ توجه به قوانین و آراء حقوقدانان و فقها و حتی حقوق کشور فرانسه برای ما روشن ساخت که وکیل حق ندارد از دامنه ی تعیین شده خارج شود و با نظر خود عمل کند و باید طبق قرارداد وکالت و قانون عمل نماید. اقدام خارج از دامنه ی تعیین شده موجب می شود تا اقدام وکیل فضولی تلقی شود و منشا اثر حقوقی نباشد. بنابراین حق اقدام وکیل در حدود اختیار و عرف و عادت و قرائن و قانون می باشد.

^{۱۰} غلامی، ج (۱۳۹۴)، "تحلیل حقوقی تعهدات وکیل"، ص ۱۳۹

International Conference on "the Third Millennium and Humanities"

May 11, 2016

کنفرانس بین المللی هزاره سوم و علوم انسانی

منابع و مأخذ

۱. لطفی، ا (۱۳۹۰) "سلسله مباحث فقهی - حقوقی عقد وکالت"، انتشارات جاودانه، تهران
۲. بهرامی، ب (۱۳۸۳) "وکالت"، انتشارات نگاه بینه، تهران
۳. کاتوزیان، ن (۱۳۶۴) "حقوق مدنی، جلد ۳"، انتشارات بهنشر، تهران
۴. مکی عاملی، ز (۱۹۸۳) "الروضه البهیة فی شرح اللمعة الدمشقیة" دارالاحیاء، الثرات العربی، بیروت، بی تا
۵. یزدی، ا (۱۳۸۴) "ترجمه شرایع الاسلام" ص ۳۷۷
۶. بروجردی، م (۱۳۸۳) "کلیات حقوق اسلامی"، انتشارات دانشگاه تهران، تهران
۷. حجازی، م (۱۳۹۳) "تعهدات وکیل و موکل"، انتشارات میزان، تهران
۸. حلّی، ع (۱۴۱۳) "قواعد الاحکام". مؤسسه النشر الاسلامی، قم
۹. نجفی، م (۱۳۴۹ ه.ق) "جواهر الکلام" جلد ۲۷، ناشر دارالکتب الاسلامیه، تهران
۱۰. غلامی، ج (۱۳۹۴)، "تحلیل حقوقی تعهدات وکیل"، انتشارات مجد، تهران

Archive of SID